

pelkästään antaa toisille. Tällainen lahjoittaminen on tietenkin pikemmin missiota kuin ekumeniaa. Büchner ottaa haasteeni vakavasti ja pohtii syvempiä lahjojen antamisen ja vastaanottamisen mahdollisuuksia katolisessa teologiassa.

Jos oma kirjani on ensimmäinen johdatus lahjan mysteereihin, Hoffmannin kirja on syventävä jatkokurssi. Vielä laajemmin lahjan teologiasta kiinnostuneille voi suositella norjalaisen Jan-Olav Henriksenin uutta teosta *Desire, Gift, and Recognition* (Eerdmans, 2009). Osittain kriittinen arvioni Henriksenin teoksesta ilmestyi *Theologische Literaturzeitung* -lehdessä (Juli/August 2010). Sen esiin kaivava voi samasta lehdestä vilkaista myös Martti Nissisen ja Risto Uron *Sacred Marriages* -kirjan arvion, onhan juuri avioliitto eräs ekonomisen ja samalla vapaan lahjanvaihdon arkkityyppi.

RISTO SAARINEN
PROF., HELSINKI

HARTMUT LEHMANN

Säkularisierung: Der europäische Sonderweg in Sachen Religion. Wallstein: Göttingen. 2. erweiterte Aufl. 2007. 184 s.

Tutkimus sekularisaatiosta voisi tuskin olla ajankohtaisempi kuin tilanteessa, jossa noin 35 000 kirkon jäsentä on lyhyessä ajassa ilmoittanut eroavansa Suomen evankelisluterilaisesta kirkosta. Vaikka tästä kotimaisesta eroliikkeestä on liian aikaista esittää juuri minkäänlaisia pohdittuja arvioita, tutkimus eurooppalaisen sekularisaatio-prosessin luonteesta ja kehittymisestä tarjoaa kiinnostavan taustan ja tiiviin johdannon maallistumisen monisäikeiseen ja osin ristiriitaisen ilmiön tarkastelulle.

Teoksen kirjoittaja Hartmut Lehmann on monipuolinen ja kan-

sainvälisesti arvostettu tutkija. Hän opiskeli 1950-luvun puolivälissä Tübingenissä historiaa, germanistiikkaa, anglistiikkaa, valtio-oppia ja filosofiaa. Lehmann ei siis ole varsinaisesti teologi, mikä seikka ei juuri hänen teksteistään ilmene: niin luontevasti ja tottuneesti hän ulottaa analyysinsä myös teologiaan. Hänessä yhdistyvät erinomainen Saksan (kirkko)historian ja suvereeni Yhdysvaltojen olojen tuntemus. Vuonna 1936 syntynyt Hartmut Lehmann oli sodan jälkeen, 1950-luvun alussa vasta 16-vuotiaana vaihtopilaana New Yorkissa, mistä hänen uransa on sittemmin aikuisiällä jatkunut monien amerikkalaisten yliopistojen vierailevasta professorista (University of California / LA; University of Chicago; Emory University Atlanta; University of California / Berkeley) vierailevaan tutkijaan (Princeton, Harvard).

Lehmann toimi lyhyen aikaa 1980-luvun lopulla myös tuolloin perustetun Deutsche Historische Institutin johtajana Washingtonissa (D.C.), josta hän siirtyi Max Planck -instituutin johtajaksi Göttingeniin. Hän vaikutti lyhyen aikaa vierailevana professorina myös Canberrassa (National University of Australia). Saksassa hänet tunnetaan erityisesti Göttingenin ja Kielin yliopistojen kirkkohistorian oppituolien haltijana sekä pietismin sosiaalishistorian uranuurtajana, kriisikaikojen erityisesti absolutismin tutkijana, totalitarismin tuntijana sekä Max Weber -tutkijana, vain joitain piirteitä hänen mittavasta tieteellisestä urasta mainitakseni. Siirtyminen eläkkeelle professorin virasta Saksassa 2004 ei merkinnyt tieteellisen uran päätöstä vaan pikemmin lisäsi Lehmannin tieteellistä nälkää: hän palasi vierailevaksi professoriksi Atlantaan (Darmouth College) ja Berkleyyn. Nyt arvioitava teos on siis syntynyt sananmukaisesti kahdella mantereella.

Lehmannin tutkijaprofiiliin kuuluu harvinainen kyky liikkua sujuvasti ja uskottavasti eri aikakausissa ja tutkimuksen eri tasoilla. Tämän vuoksi hänen tutkimuksensa ovat

synteesejä laajoista historiallisista kehityskaarista, teräviä poliittisia analyyskejä ja oivaltavia kulttuurien tuntemuksen oppitunteja. Niitä on vaikea luokitella mihinkään yhteen kategoriaan. Kyse on yhtäältä sosiaalishistoriasta, toisaalta poliittisesta historiasta, samanaikaisesti sekä valtioiden että yksilöiden historiasta ja tämän empirian teologisesta ja filosofisesta arvioimisesta. Lehmannin tutkimuksissa yhdistyvät usein saksalainen käsitet historia ja filosofinen pikkutarkkuus amerikkalaiseen laajojen kaarien piirtämiseen. Tästä syystä Lehmann on sekä harvinainen että outo – joskin hyvin arvostettu – lintu sekä saksalaisessa että Atlantin-takaisessa historian-tutkimuksessa.

Toiseen painokseen ehtinyt *Säkularisierung* on vertaileva tutkimus. Kyse ei kuitenkaan ole yhtenäisestä monografiasta vaan 11 eri tilanteissa pidetystä esitelmästä tai artikkelista. Ennen julkaisemattomia niistä on kaksi. Yksi artikkeleista on ilmestynyt aikaisemmin englanniksi. Vanhin mukaan otettu artikkeli on vuodelta 1998, muut aikaisemmin julkaistut vuosilta 2000–2004. Artikkelikokoelmille ominaisella tavalla teoksessa on jonkin verran toistoa, mutta artikkelit muodostavat kuitenkin hyvän kokonaisuuden.

Nyt arvioitava tutkimus lähtee liikkeelle yksinkertaisesta, mutta ilmeisestä havainnosta. Yhdysvalloissa sekä monissa Aasian ja Afrikan sekä Latinalaisen Amerikan maissa uskonnolla on keskeinen rooli kasvatuksessa, taloudessa ja politiikassa. Sen sijaan Euroopassa uskonto on menettänyt nämä asemansa hyvin lyhyessä ajassa, vain noin reilun sukupolven aikana. Monille eurooppalaisille uskonnosta on tullut yksityisasiasia tai suhteellisen marginaalinen ilmiö heidän elämässään. Niinpä sekä uskonnolliset rituaalit että uskonnon keskeinen identiteettiä luova merkitys ovat Euroopassa monille menneisyyttä. Lehmann kysyykin, onko Eurooppa poikkeus vai läheneekö Eurooppa mahdollisesti jonkin ajanjakson jäl-

keen sitä kehitystä, joka erityisesti Yhdysvalloissa on dominoiva. Elääkö Eurooppa parhaillaan vain yhtä maailmanhistoriallista kehitysvaihetta? Lehmannin kysymyksenasettelut avautuvat erityisesti, jos ymmärrämme Euroopalla Saksaa, Isoa Britanniaa ja Ranskaa kuten Lehmann ja jätämme huomiotta Puolan tai ylipäätään itäisen Keski-Euroopan.

Lehmann tarjoaa tähän problematiikkaan aineksia, mutta ei suoranaisesti vastaa esittämiinsä kysymyksiin. Hän esittää kyllä erilaisia tulevaisuuden skenaarioita, mutta ei ryhdy ennustajaksi. Tällainen varovaisuus lienee sekularisaatioprosessin monimuotoisuuden huomioon ottaen hyväksyttävää. Lehmann kuvaa maallistumisen paradoksia osuvasti viittaamalla siihen, että maallistuneessa Saksassa katalilaiset kärsivät merkillepantavasta pappispulasta täsmälleen samaan aikaan, kun luterilaisilla tai reformiduilla papeilla on vaikeuksia löytää papinvirkoja. Yksinkertaistena voisi sanoa, että Lehmann kiinnittää huomiota siihen, että maallistumisen yksi puoli, uskonnon muuttuminen, saattaa sisältää viitteitä uskonnon tai ”jumalien” paluusta (Rückkehr der Götter), mutta toisaalta sen toinen puoli, Max Weberiltä omaksuttu ajatus mystiikan katoamisesta maailmasta (Entzauberung) maallistumisen ydinkysymyksenä, ei tätä toiveikkuutta juurikaan vahvista. Tämän kysymyksen analysoiminen vaatisi Lehmannin mukaan uskontotilastoja kattavampaa lähdeaineistoa uskonnollisista käsityksistä sekä tapakulttuurista (s. 68–69).

Lehmannin havaintoihin on helppo yhtyä samalla toivoen, että myös meillä esimerkiksi Kirkon tutkimuskeskus kiinnittäisi vanhentuneen tilastollisen tarkastelun ohella huomiota hänen esittämiinsä huomautuksiin laadullisen lähdeaineiston tärkeydestä myös lähihistoriaa kaukaisemmalta ajalta maallistumisprosesseja tutkittaessa. Esimerkiksi analyysit nuorten aikuisten kirkollisesta sitoutuneisuudesta

pääkaupunkiseudulla kärsivät juuri siitä anemiasta, jota Lehmann pyrkii välttämään etsimällä sekä ajallisesti että tarkasteltavien ilmiöiden moninaisuuden suhteen kattavaa vertailuaineistoa eri eurooppalaisista kulttuureista.

Lehmannin kirja alkaa varsinaisesti maallistumista kuvaavan terminologian historiasta. Hän erottaa toisistaan sekularisaation (Säkularisation) ja sekularisoinnin (Säkularisierung), mutta viittaa lisäksi siihen, että valtaosaltaan 1700-luvulla tai sen jälkeen syntyneet maallistumista kuvaavat käsitteet pirstovat maallistumisen useaksi ilmiöksi, josta nämä käsitteet ilmaisevat vain jotain sen puolta. Tällaisia käsitteitä ovat edellä mainittujen lisäksi ”profanisointuminen”, kirkollisuuden tai kristillisyyden väistyminen (Entkirchlichung, Entchristlichung, Dechristlichung), maallistuminen (Verweltlichung), antiklerikalismi, kirkkovihamielisyys, sakramenttien ja tunnustusten sekä pyhän merkitysten katoaminen (Entsakralisierung, Entkonfessionalisierung, Entdogmatisierung, Entheiligung) tai transsendentin ulottuvuuden kato (Tranzdanzverlust).

Vaikka monet sekularisaatioon liittyvät ilmiöt voidaan käsitteellisesti todistaa uusiksi, Lehmann kiinnittää huomiota myös siihen, että sekularisointumista havaitaan myös tarkastelemalla eurooppalaista kulttuuria pitkän aikavälin kehityksenä. Tällainen longue durée -tarkastelu paljastaa kiinnostavasti esimerkiksi sen, että samanaikaisesti kun Eurooppa oli sydänkeskijällä läpeensä kristillistetty, sen rintamailla esiintyi noituuden kaltaisia eheyttä rikkovia ilmiöitä, jotka viittasivat vanhan pakanuuden yhä olleen voimissaan. Jännitys, joka sisältyy kysymykseen sekularisaatiosta yhtäältä modernina ja nopeana, yhden sukupolven mittaisena ilmiönä, ja toisaalta pitkänä prosessina tarjoavat yhden Lehmannin pohdintojen kiinnostavimman juonteeseen. Riippumatta siitä, kumpaa sekularisaation puolta

– prosessin hitautta vai nopeutta – halutaan korostaa, on mielestäni ilmeistä, että maallistumisen juuria olisi etsittävä myös pitkän ajan tarkasteluna. Suomesta tällaista tutkimusta ei Mikko Juvan ja hänen oppilaidensa jälkeen ole juuri harrastettu.

Sekularisoinnin monisärkäisyyden ja prosessin ajallisen tempon lisäksi Lehmann tarkastelee tässä yhteydessä myös kolmatta kiinnostavaa kysymystä, nationalismin ja totalitarismin vaikutusta maallistumiseen. Hän kiinnittää huomiota siihen, että sota ja sen päättyminen yleensä lisäsivät uskonnollista aktiivisuutta, muun muassa kirkossa käymistä, mutta muutamien vuodet kuluessa 1940-luvun loppupuolella kirkossa käynti kääntyi Saksassa selvään laskuun. Nationalismi toisaalta siis lisäsi uskonnollista aktiivisuutta mutta toisaalta kesken jäänyt tai kokonaan laiminlyöty välienselvittely sen kanssa sodan päättymisen jälkeen olennaisesti laski kirkkoihin kohdistunutta luottamusta, mikä puolestaan johti kirkossa käymisen tavan murtumiseen. Tässä yhteydessä Lehmann sivuaa myös ajankohtaista kysymystä kirkkojen uskottavuudesta ja julkisuuskuvasta sekularisaation kiihtymisen näkökulmasta.

Kirjan toisessa luvussa Lehmann tarkastelee maallistumista kuvaavien termien käyttöä ja merkitysten muuttumista saksalaisissa ensyklopedioissa. Hän osoittaa, että käsitteiden epämääräisyys ja osittainen ristiriitaisuus kuvastivat maallistumisen heikkoa ymmärtämistä tieteesä. Koko ilmiöön suhtauduttiin pitkään varauksellisesti eikä käsitettä Säkularisierung pidetty sellaisena, jolla olisi ollut voito luonnehtia jotain tiettyä ilmiökenttää todellisuudessa. Myös kirjansa neljännessä luvussa Lehmann tarkastelee sekularisointumista ennen muuta ensyklopedioiden valossa ja osoittaa, miten käsitys vuodesta 1803 suurena käänteestä maallistumishistoriassa on muodostanut sekularisointumiseen sellaisen tirkistyskulman, joka on kaventanut tämän il-

miön monimuotoisuuden ja ristiriitaisuuden havaitsemista. Tuloksena on ollut yhdenmukainen mutta samalla melko stereotyyppinen kuva Ranskan suuren vallankumouksen ja Napoleonin sotien vaikutuksesta maallistumiseen Saksassa.

Lehmann osoittaa vakuuttavasti, miten toisaalta kunakin vuosisatana aina 1500-luvulta lähtien voidaan havaita uskonnon syventymistä ja uskonnollisen aktiivisuuden kasvua ja toisaalta niiden vähenemistä ja laskua. Sekä reformaation vuosisadalla että 1700-luvulla oli siis tekijöitä, jotka sekä hidastivat että kiihdyttivät sekularisoitumista. Kyse ei kuitenkaan ollut samoista ilmiöistä vaan kullakin aikakaudella juuri sille ominaiset seikat vaikuttivat sekularisoitumiseen. Tämä havainto selittää käsittäkseni uskotavasti sekularisoitumisen luonnetta samanaikaisesti ”hitaana ja nopeana ilmiönä” sekä liittää yhteen vaatimuksen tarkastella maallistumista sekä lyhyen että pitkän ajan muutoksena.

Kirjan kuudennessa luvussa Lehmann on omimalla tutkimusalueellaan, kriisin teologiassa. Lehmann esittää, että väkivaltaisten tai traumatisoineiden ilmiöiden ja aikojen ymmärtäminen edellyttää nykyistä huomattavan paljon laaja-alaisempaa analyysia taiteen ja kirjallisuuden tutkimuksesta psykologiaan ja psykiatriaan, politiikan tutkimuksesta kirkkohistoriaan. Sota ja väkivallan uhka lisäävät tunnetusti toivoa pelastumisesta, joka voi transsendoitua eskatologiseksi pelastustoiivoksi (Erlösungsensucht). Pelon ja välittömän vaaran väistyessä muuttunut uskonnollinen tietoisuus ei enää sovellu konventionaaliseen uskonnon harjoittamiseen. Tämä havainto selittää ainakin osaltaan, miksi sodan aikaista kohonnutta uskonnollisuutta seurasi rauhan palattua nopea lasku. Lehmannin päättelyyn on helppo yhtyä, joskin traumojen käsittelyn muut kuin uskonnolliset tavat olisi ollut tarpeen analysoida tässä yhteydessä. Eskatologisista odotuksista reaktioina ajallisiin ja historiallisiin

muutoksiin on kysymys myös teoksen seitsemännessä luvussa, jossa Lehmann tarkastelee kysymystä pietismin synnyn ja sekularisoitumisen suhteista.

Lehmannin monista keskustelukumppaneista kannattaneen nostaa lopuksi esiin Jürgen Habermas. Habermas päätyy käsitykseen, jonka mukaan uskontojen kehitys tulevaisuudessa on kytköksissä siihen, miten uskonnolliset yhteisöt sopuivat liberaalin demokratian oikeudellisiin ja poliittisiin vaatimuksiin. Tämä sisältää hänen mukaansa kolme konkreettista ehtoa. Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen on kyettävä selvittämään niiden välillä vallitseva ”kognitiivinen dissonanssi”, mikä tarkoittanee konkreettisesti uskontodialogia eli kykyä osapuolien väliseen kunnioittavaan keskusteluun. Toisekseen niiden on kyettävä sopeutumaan siihen, että tieteellinen maailmankuva perustuu immanenteille tosiseikoille, sekä kolmanneksi hyväksymään se, että modernin oikeusvaltion pohjana on profaani moraalit. Mikäli ne näissä suhteissa epäonnistuvat, uskonnon marginalisoituminen Habermasin mukaan yhteiskunnallisena ilmiönä kiihtyy ja uskonto redusoituu entistä selvemmin yksityisasiaksi.

Palaan vielä alkuun. Pohtimisen arvoinen kysymys nimittäin on, voisiko taannoisen ”homoillan” tiivistää siten, että kirkosta eroamaan päätyneiden keskuudessa usko siihen, että Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta on nämä ehdot täyttämään, lopahti viimeistään keskustelun kuluessa. Kokonaan toinen asia on, olivatko heidän johdopäätöksensä hätiköityjä tai suorastaan virheellisiä. Maallistumisen kannalta viimeksi mainituilla seikoilla ei kuitenkaan ole merkitystä, sillä maallistumisessa ei lopulta ole kyse viileään rationaaliseen harkintaan perustuvista valinnoista vaan aivan toisenlaisista muutoksista.

ESKO M. LAINE
DOS., HELSINKI

YOSEF GARFINKEL & SAAR GANOR

Khirbet Qeiyafa Vol. 1
Excavation Report 2007–2008. Israel Exploration Society – Insitute of Archaeology, The Hebrew University of Jerusalem. Jerusalem 2009. 304 s.

Khirbet Qeiyafan rauniokaupunki sijaitsee Israelin (Palestiinan) rannikkotasangon ja Juudan vuoristoalueen välisellä kukkulaisella alueella. Välittömästi Khirbet Qeiyafan eteläpuolella avautuu Vanhasta testamentista tuttu Tammilaakso, missä Daavidin kerrotaan voittaneen filistealaisen Goljatin.

Khirbet Qeiyafassa suoritettujen kaivaukset ovat saaneet huomattavaa mediahuomiota raunioilta löytyneen varhaisen piirtokirjoituksen ansiosta. Khirbet Qeiyafan pääarkeologi Yosef Garfinkelin mukaan piirtokirjoitus on vanhin koskaan löydetty heprean kielellä kirjoitettu teksti. Kaivausten tulosten kerrotaan myös osoittavan, että Juudan kuningaskunta käsitti laajemman alueen kuin vain Jerusalemin välittömän ympäristön jo kuningas Daavidin aikana. Khirbet Qeiyafa olisi ollut Juudan hallussa ollut linnoituskaupunki rannikon filistealaisia vastaan. Khirbet Qeiyafan kaivaukset vahvistaisivat siten uskoa Vanhan testamentin kertomuksiin varhaisen kuningasajan suhteen ja heikentäisivät niin sanottujen minimalistien näkemyksiä, että 900-luvulla Jerusalem on ollut vain pieni paikallinen keskus.

Khirbet Qeiyafan kaivausraportin ensimmäinen osa on julkaistu hyvin nopeasti kaivausten toteuttamisen jälkeen. Kaivaukset toteutettiin vuosina 2007–2008 ja ensimmäinen kaivausraportti ilmestyi vain vuotta myöhemmin. Poikkeuksellisen nopea julkaisuvauhti on erityinen ansio, koska usein kaivausraportit ilmestyvät jopa vuosikymmeniä kaivausten jälkeen. Paljon julkaisuutta saaneet Khirbet